

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

**ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA
PROGRAMI**

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

“METİNLER ARASI BİR YOLCULUK”

Danışman Öğretmen: Başak SİPAHİOĞLU

Öğrencinin Adı: Batu

Öğrencinin Soyadı: Aytemiz

IB Numarası: 001129-030

Sözcük Sayısı: 3788

Araştırma Sorusu: İhsan Oktay Anar'ın “*Puslu Kıtalar Atlası*” adlı yapıtında “*metinler arasılık*” anlatım yöntemi nasıl kullanılmıştır?

ÖZ (ABSTRACT)

Uluslararası Bakalorya Programı Türkçe A dersi kapsamında hazırlanmış olan bu uzun tez çalışmasında İhsan Oktay Anar'ın **“Puslu Kıtalar Atlası”** adlı yapıtında metinler arasılık anlatım tekniğinin nasıl ve ne amaçla kullanıldığı, metinler arasılığın yapıtın kurgusunu ve dilini nasıl etkilediği incelemiştir. **“Puslu Kıtalar Atlası”** adlı yapıtta metinler arasılık anlatım biçimine uygun olarak kullanıldığı saptarılan eserler Jules Verne'in **“Dünya'nın Merkezine Seyahat”**, Ferenc Molnar'ın **“Pal Sokağı Çocukları”** ve Descartes'in **“Yöntem Üzerine Konuşma”** adlı yapıtları olmuştur. Çalışmada **“Puslu Kıtalar Atlası”** ile sözü edilen bu yapıtlar arasında metinler arasılık açısından nasıl bir bağ olduğu ve bu bağın asıl yapıta ne kurgu ve anlatım açısından ne gibi etkileri olduğu değerlendirilmiştir. **“Yöntem Üzerine Konuşma”** asıl yapıtın *“düş ve gerçeklik”* ilişkisinin sorgulandığı temel izleğini desteklerken **“Pal Sokağı Çocukları”** ve **“Dünya'nın Merkezine Seyahat”** ana yapıtı kurgunun işleyişi ve dil, anlatım özellikleri açısından etkilemiştir. Çalışmanın giriş bölümünde metinler arasılığın ne olduğu ve asıl yapıtta metinler arasılığın hangi yönteminin nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Gelişme bölümünde ise sözü edilen yapıtların asıl yapıtı metinler arasılık bağlamında nasıl, hangi yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise genel olarak metinler arasılık anlatım yönteminin edebî metinleri ne açıdan, nasıl etkilediği, bu yöntemin kurgusal metinlere neler kazandırdığı **“Puslu Kıtalar Atlası”** ndan örnekler verilerek kanıtlanmıştır.

Sözcük Sayısı: 194

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	3
2. METİNLERARASI BİR YOLCULUK.....	7
i. Felsefe ve Kurgusal Gerçeklik, Descartes ve Rendekâr.....	7
ii. Macera ve Bilinmezlik, Bünyamin ve Dünyanın Merkezi	11
iii. Alibaz'ın Çetesi ve Pal Sokağı Çocukları.....	13
3. SONUÇ.....	17
4. KAYNAKÇA	20

Araştırma Sorusu: İhsan Oktay Anar'ın “*Puslu Kıtalar Atlası*” adlı yapıtında “*metinler arasılık*” anlatım yöntemi nasıl kullanılmıştır?

1. GİRİŞ

İhsan Oktay Anar, Osmanlı dönemi İstanbul'u toplumsal ve kültürel yaşantısına benzer özellikler gösteren ve bu uzam ve zamana paralel fantastik bir evrende geçen “**Puslu Kıtalar Atlası**” adlı yapıtında romanın kurgusunu ve vermeye çalıştığı düşünce ve duyguları güçlendirmek için metinler arasılığa başvurmuştur.

“**Puslu Kıtalar Atlası**” adlı yapıtında İhsan Oktay Anar kurgusal bir gerçeklik yaratmıştır. Bu evrende odak karakterler olan Bünyamin ve Uzun İhsan Efendi aracılığıyla “*Gerçeklik nedir?*,” “*Rüya ve gerçekliği ayıran çizgi nerededir?*” ve “*Kişi rüyada olmadığına nasıl emin olabilir?*” gibi sorulara cevap aranmıştır. Bu arayış içerisinde yapıtta yer alan birçok uzam ve olayın ardına bir metinler arasılık gizlenmiştir.

Yazar yapıtında metinleri arasılığı yapıtın kurgusunu özgün ve çarpıcı kılmak, bununla birlikte romanı aracılığı ile vermeyi amaçladığı duyguyu ve düşünceyi güçlendirmek için kullanmıştır. Kimi zaman bir karakterin yapıttaki duruşunu başka bir yapıtın karakterine uygun olacak biçimde şekillendirmiş, kimi zaman ise yapıt içerisinde kullanılan bir objeyi gerçek yaşamda kullanılan bir objeyle benzerlik taşıyacak şekilde oluşturmuştur. Tüm bunlar okuru asıl metni okuma ve değerlendirme sürecinde başka metinlere, anlatılara sürükleyerek ona canlı ve hareketli bir okuma evreni yaratmıştır.

Araştırma boyunca İhsan Oktay Anar'ın “**Puslu Kıtalar Atlası**” adlı yapıtı bağlamında inceleneceği için atılması gereken ilk adım “*metinler arasılık*”ın tanımını yapmaktır:

“Metinlerin anlamının başka metinler tarafından şekillendirilmesidir. Bir yazarın önceki bir metni ödünç alması ve dönüştürmesi için kullanılabildiği

gibi bir metni okuyan bir okurun bir başka metne başvurması için de kullanılabilir. ”¹

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi metinler arası bir yazarın ortaya koyduğu yapıtı güçlendirmek için asıl metnin dokusuna farklı şekillerde başka metinlerden ilhamlar gizlemesidir. Metinler arası yazarın okuyucuya aktarmak istediği duygunun okurun zihninde oluşturacağı bağlantılar ile pekiştirmesini sağlamaktadır:

“Metinler arası yöntemi edebî metinlerde kullanmanın birden fazla yolu vardır. Bu yolların en açık biçimi alıntı ve gönderge yoludur. Başka bir metinden alınan bir bölüm alıntı ya da gönderge biçiminde açıkça kullanılıyorsa alıntı yapılan kısım belirtmek için tırnak içine alınır veya italik yazılır. Bu yöntemde herhangi bir gizleme veya alıntıyı asıl metnin içine sindirme amacı güdülmez. Amaç bu alıntıyı sarf eden kişinin tecrübeleri aracılığıyla ortaya konan savın desteklenmesidir. Başka bir teknik ise parodi yöntemidir. Parodi yöntemi ise eserin içine yerleştirilmek istenen metnin biçimini değiştirip içeriğini sabit tutmaktır.” (Özdemir, 2007)

İhsan Oktay Anar’ın **“Puslu Kıtalar Atlası”** adlı yapıtında görülen ve bu çalışma boyunca inceleyeceğimiz yöntem ise *“sezdirme”* yöntemidir:

“Sezdirme yönteminde yapıt içerisine olayların, uzamların ve karakterlerin tepkileri yardımıyla okurların başka metinler ile bağlantı kurması sağlanır. Bu sayede okur daha önce tecrübe ettiği duyguları da hatırlayarak yazarın anlatmaya çalıştığı duyguları daha yoğun bir şekilde hissedebilir.” (Hüküm, 2011)

¹ Irwin, William. "Against Intertextuality". *Philosophy and Literature*, v28, Number 2, October 2004, pp. 227-242

Sezdirme yönteminde, alıntı ya da gönderge yönteminde olduğu gibi asıl metnin içinde başka bir metnin olduğu gibi yer alması değil de asıl metnin içinde başka bir metnin kendini hissettirmesi, sezdirmesi esastır. Yapıtta ele alınan olay ya da durumların, yapıt kişilerinin duruş ve işlevlerinin, yapıtta kullanılan uzamların, zamanın ve yazarın kullandığı dilin beraberliği sonucunda ortaya çıkan bütünün başka bir metni andırmasıdır. Özellikle dili açısından incelendiğinde İhsan Oktay Anar'ın yapıtında kullandığı dil ile üslubun metinler arasılığın bu yöntemine uygun düştüğü görülür:

“Ukema, cühela ve ehli dubara; ehli namus, ehli işaret ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikayet ve beyan etmişlerdir ki kun-ı Kainattan 7079 yıl, İsa Mesih'ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra, adına Konstantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı.”(Anar, 13)

Eski sözcükler ile bezenmiş bu dil yapıt boyunca kimi zaman anlaşılması güç bir hal almaktadır. Ancak Anar'ın dilini bu üslupta kullanmayı tercih etmesinin yapıtın dokusuna ve kullanılan metinler arasılığa uygun düştüğü söylenebilir. İhsan Oktay Anar yapıtında ele aldığı geçmiş zamanda yaşanan bir olayı o zamanın dilini kullanarak ve bu tercih de yapıtın kurgusal gerçekliğini artırmış, bir metin başka metin okumalarına kapı açmıştır.

İhsan Oktay Anar yapıtlarında kullandığı bu “farklı” dil tercihi ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

“-Türkçeyi büyük biri zenginlikle kullanıyorsunuz. Kimileri dilinizin Osmanlıca olduğunu sanıyor. Bence kesinlikle bir kalıba sokulamaz. Eski sözcüklerle örülü bir dil. İhsan Oktay Anar'ın özel bir dil yarattığını dolayısıyla bir dil kalıbına dökülemeyeceğini düşünüyorum. Siz ne dersiniz?

-Özel dil kesinlikle geçerli bir deyiş, dilerim ki benim için de doğrudur. Sokaktaki insanlar (ama her sokaktaki değil, varoşlarda ve ara sokaklarda) dili daha etkili kullanıyorlardı. Artık pek kalmadılar. Bunlar klasik argonun mucitleriydi. Kelimelerin anlamları yanında etkileri de olduğunu, kime eşek kime merkep denileceğini biliyorlardı. Disipline verilen öğrencisinden hapse atılan kabadayısına kadar baskı altındaydılar ve hepsi ayakları yere sağlam basmak zorundaydı.”(Türkeş,16)

Görüldüğü gibi İhsan Oktay Anar, yapıtlarında neyi, ne zamanı, kimleri ve nereyi anlatıyorsa o gerçekliğe uygun bir dil kullanmayı ve ele aldığı gerçekliği başka metinlerle desteklemeyi kendi üslubunun özgün bir parçası olarak var etmiştir. Asıl yapıtta kullanılan dilin ve üslubun da metne direkt ya da dolaylı biçimde dâhil olan metinlerin dokusuna göre de şekillendiğini söylemek mümkündür.

Yapılan bu çalışmada **“Puslu Kıtalar Atlası”** metinler arasılık bağlamında, Descartes’in **“Yöntem Üstüne Konuşma”**, Ferenc Molnar’ın **“Pal Sokağı Çocukları”** ve Jules Verne’in **“Dünyanın Merkezine Seyahat”** adlı yapıtları aracılığı ile incelenmiştir. Bu metinlerin asıl metin içinde nasıl kullanıldıklarının yanı sıra bu metinlerin asıl metnin kurgusuna ve diline ne gibi etkileri olduğu da değerlendirilmiştir.

II- METİNLERARASI BİR YOLCULUK

II.I. Felsefe ve Kurgusal Gerçeklik, Descartes ve Rendekâr

16. yüzyılın önemli Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozofu Descartes'in "**Yöntem (Metot) Üstüne Konuşma (Discours de la méthode)**" adlı yapıtı İhsan Oktay Anar'ın "**Puslu Kıtalar Atlası**" adlı yapıtında varlığını romanın önemli yardımcı figürlerinden olan Rendekâr adlı kişinin yazdığı "*Zagon Üzerine Öttürme*" adlı yapıtı ile kendini göstermektedir. Bu bağlantıyı kurmak için sözü edilen iki yapıt arasındaki benzerliklere ve kurgusal metnin asıl metni nasıl çağrıştırdığına bakmak gerekir. Öncelikle Rendekâr ile Descartes (Dekart) isimlerinin fonetik olarak birbirini anırttığı dikkat çekmektedir. Rendekâr sözcüğünün içindeki "*dekâr*" söyleyişi ile Dekart is (Descartes) isminin benzerliği, söylenişteki öne çıkan sesli ve sessiz harfler bu benzerliği kurmada etkindir. İkinci bir benzerlik noktası ise yapıtların isim benzerliğidir ki yazar isimlerindeki fonetik uyumun olduğuna dair görüşü de bu yakınlık yaratmaktadır. "*Zagon*" sözcüğü argo söyleyişte "*yasa, yol, yöntem*" anlamlarında kullanılmaktadır. "*Öttürme*" ise bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma anlamlarına gelmektedir. Bu sözcükler bir araya getirildiğinde kabaca "**Yöntem Üstüne Çalışma, Konuşma**" gibi bir söz dizimi ortaya çıkar. Bu söz dizimi de Descartes'in yapıtının adını çağrıştırır.

"*Zagon Üzerine Öttürme*" yapıtın bütünlüğü içinde Descartes'in temel felsefî düşüncesinin "*Düşünüyorum, öyleyse varım.*" yaklaşımını adımlarını izleyecek şekilde kurgulanmıştır. Rendekâr tıpkı Descartes gibi bir doğru bilginin arayışı içerisindedir ve yine Descartes gibi doğru bilginin varlığına şüpheli bir şekilde yaklaşmıştır:

"Rendekâr'ın şüpheli bir "zagon" yani bir yöntem olarak benimsediğini öğrendi. Amaç şüphe götürmeyecek ilk kesin bilgiye varmaktı. Her bilgiden şüphe eden Rendekâr, şüphe ettiğinden şüphe edemiyor ve bundan da

kendisinin var olduğu sonucunu çıkartıyordu. Yatsıya doğru Kubelik'in tercümesini bitiren Uzun İhsan Efendi, Rende-kâr'ın bu fikri üzerine derin düşüncelere daldı. Düşünüyor olmasından kendisinin varlığı açık ve seçik olarak çıkıyordu.” (Anar, 45)

Bilindiği üzere Descartes'in “**Yöntem Üzerine Konuşma**” adlı eserinde varlığın ve gerçekliğin sorgulandığı en önemli cümle “*Cogito ergo sum*” yani “*Düşünüyorum, öyleyse varım.*” olmuştur. Bu ifadenin bir benzerini Rende-kâr “*Zagon Üzerine Öttürme*” de dile getirir: “*Diz üstü çöküp aynaya baktı ve orada kendi aksi yerine oğlu Bünyamin'in yüzünü gördü. Kendi kendine, “Düş görüyorum” dedi, “ Düş gördüğümünden şüphe edemem. Düş görüyorum, öyleyse ben varım. Varım ama ben kimim?” (Anar, 45)*

Rende-kâr'ın bu ifadesinde geçen “*Düş görüyorum, öyleyse ben varım.*” söyleyişi Descartes'in “*Düşünüyorum öyleyse varım.*” tezinin yansımasıdır. “**Puslu Kıtalar Atlası**”nda “*düş ve gerçeklik*” olguları arasındaki ilişki sorgulanmakta, yapıt neyin düş, neyin gerçek olduğu şüphesi üzerine kurgulanmaktadır. Böylelikle, Descartes'in gerçekliği ve varlığı sorgulayan temel felsefesinin anlatıldığı “**Yöntem Üzerine Konuşma**” ile aynı ilgiyi sorgulayan “**Puslu Kıtalar Atlası**”nda “*Zagon Üzerine Öttürme*” adlı kurgusal bir alt metnin yer alması metinler arasılığın sezdirme yöntemi ile kullanılışına örnektir.

Yapıttaki gerçeklik “**Puslu Kıtalar Atlası**” bu sorgulamanın başladığı noktadır. Puslu kelimesi rüya olgusu akla getirmek için kullanılmıştır. Rüyalar nasıl insanın zihninde puslu bir şekilde oluşuyorsa eserin odak figürü Uzun İhsan Efendi çizmek istediği atlası rüyalarında puslu, belli belirsiz bir biçimde çizmeyi amaçlamıştır:

“Bir dünyanın haritası yapmaya kafaya koyan Uzun İhsan Efendi, bu işe özenen diğer kâşiflerin tersine, yerinden kılmıdamadan yeni kıtalar keşfetmenin peşindeydi. İlk başta imkânsız görünen bu işin bir yolunu

bulduğunu sanıyordu: Düşlerin, uyku esnasında ruhun bedenden ayrılıp çeşitli yerlere gitmesinin bir eseri olduğu malumdu; uyku esnasında ruh bedenden ayrılıp diyar diyar gezebildiğine göre, ruhun zaten gidebildiği bu yerlere bir de beden kalkıp bin bir zahmetle gitmesi abes olurdu.” (Anar, 45)

Yapıtta birçok noktada Bünyamin ve Uzun İhsan Efendi karakterlerinin gerçeklik olgusunu sorguladığı görülmektedir. Uzun İhsan Efendi kendi varlığından emin olmasına rağmen başkalarının gerçekliğini kanıtlama çabası içindedir. Bünyamin de tıpkı Uzun İhsan Efendi gibi benzer bir sorgulamaya girer ancak onun sorgulaması kendi iç dünyasında değildir, o varlığı babası Uzun İhsan Efendi’ye yönelttiği sorularla bulmaya çalışır. Bu noktada akla felsefede doğruyu bulmak için kullanılan “Sokratik Yöntem” adı verilen “diyalog” yöntemi gelir: “Sokratik yöntem antik dönem Yunan filozofu Sokrates’in felsefi düşüncüsü ve bilgiyi sınavarak öğretme yöntemidir. Sokrates aslında karşısındakine yeni bir şey öğretmemektedir. O sadece bilineni anımsatmakta ve hakikati tekrar buldurmaktadır.”²

Yapıtın bu bağlamda gerek Descartes’le ilişkisi ve gerekse Sokrates ve Platon arasında geçen “Diyaloglar” a gönderme olacak biçimde kullanılan Uzun İhsan efendi ve Bünyamin arasında geçen “gerçeği bulma” amacıyla yapılan sohbetler yapıtın metinler arası niteliğine kanıt olarak gösterilebilir:

“Sen gerçekten benim babam mısın? Peki, annem kim? Sen kimsin? Ben kimim? Bu evin geçimi nasıl sağlanıyor? Pazara giderken bana verdiğin akçeleri nereden buluyorsun? Günlerce yemeden içmeden nasıl yaşıyorsun? Kimsin sen? Bünyamin’in bir türlü cesaret edemeyip babasına sormadığı sorulardı bunlar.”(Anar, 47)

² Hasan Ünder, Sokratik Diyalog. 09.02.2013; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5782.pdf>

Bünyamin yapıt boyunca karşılaştığı her yeni kişi ve olayda, geçirdiği her macerada, gerçeklik sorgulamasının peşini bırakmamış, “gerçek ve düş” arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu arayış yapıtın sonunda “gerçeklik ve düş” olguları arasındaki bağı kuran Uzun İhsan Efendi’nin sözleriyle son bulmuştur:

“Rendekâr düşünüyor olmasından var olduğu sonucunu çıkartıyor. Ben de düşünüyorum, dolayısıyla varım, ama kimim? Galata’da, Yelkenci Hanı bitişinde ikamet eden Uzun İhsan Efendi mi, yoksa bugünden tam üç yüz sekiz yıl sonra, sözgelimi İzmir’de oturan mahzun ve şaşkın adam mı? Hangimiz düş ve hangimiz gerçek? Düşünüyorum o halde ben varım. Düşünen bir adamı düşünüyorum ve onun, kendisini düşündüğümü bildiğini düşünüyorum. Bu adam düşünüyor olmasından var olduğu sonucunu çıkarıyor. Ve ben onun çıkarımının doğru olduğunu biliyorum. Çünkü o benim düşüm. Var olduğunu böylece haklı olarak ileri süren bu adamın beni düşlediğini düşünüyorum. Öyleyse, gerçek olan biri beni düşlüyor. O gerçek, ben ise bir düş oluyorum.”(Anar, 237)

Rendekar’ın “gerçek- düş” sorgulaması aslında yazarın da yapıtta sorguladığı ana sorunsaldır. Anar, Descartes’in temel felsefi çıkarımlarını kullanarak okuru da “gerçek- düş” ilişkisi bağlamında bir sorgulamaya itmiştir. Yapıtın olay örgüsünü, kişilerini, zamanı ve uzamı da bu olgular arasındaki ilişkinin yarattığı “şüphe” üzerine kurmuştur. Bu tutum da metinler arasılığın asıl metne nasıl yansıdığına belirgin bir göstergesidir.

II. II. Macera ve Bilinmezlik, Bünyamin ve Dünyanın Merkezi

İhsan Oktay Anar’ın “**Puslu Kıtalar Atlası**”nın sayfalarının arasına gizlediği başka bir metin ise Jules Verne’in “**Dünya’nın Merkezine Seyahat**” adlı yapıtıdır. Bu yapıtların paralelligi asıl metnin “*Yer altı*” adlı bölümünde karşımıza çıkar. “*Yer altı*” bölümünde Uzun İhsan

Efendi'nin oğlu Bünyamin'in evinden ayrılıp düşmanlara ait bir kulenin duvarlarını yer altından yıkmak için lağımcı olarak çalışmasını anlatır. Bünyamin, toprak altında yer üstündekinden bambaşka bir gerçeklikle karşılaşacaktır.

Bu bölümde İhsan Oktay Anar'ın dili, anlattığı öykünün okura vermek istediği duygu ve genel izlenim ile örtüşecek biçimde macera öykülerine uygun bir biçimde kullanılmıştır. “Gerçek ve düş” ilişkisinin sorgulandığı, felsefi bakış açısının hâkim olduğu önceki bölümlerde kullanılan dil ile bu bölümün dili birbirinden ayrışır. İhsan Oktay Anar bu bölümde uzun ve süslü ifadelerden kaçınıp daha kısa, açık ve etken yapılı yüklemeler kullanıldığı, hareket hissini yoğun bir biçimde yansıttığı bir üslubu tercih eder.

Bu bölümde Bünyamin tehlikeli bir göreve atılarak yapıtın odak figürü haline gelir. Bünyamin'in görevi yer altında bir tünel kazarak düşman surlarını çökertmektir. Bünyamin yer altına girmeden ustası Vardapet ona birtakım öğütler verir. Bu öğütler ve Bünyamin'in yer altında karşılaştığı görüntüler yapıtın metinler arasılıktan, Jules Verne'nin “**Dünyanın Merkezine Seyahat**” adlı yapıtından beslendiği bölümlerdir.

Bünyamin'in yer altında kazıya başlamasının ardından sözü edilen yapıtların benzer öğeleri kullandığı ikinci bir belirti ortaya çıkar. Bünyamin yer altında bir fosile rastlar. Bu devasa bir kertenkelenin kafatasıdır. “**Dünyanın Merkezine Seyahat**” adlı yapıtta da odak figür yaptığı kazıda dinazor kafatasına rastlamaktadır. Bünyamin yaptığı kazı sırasında devasa bir kertenkeleye, Axel ise bu devasa kertenkeleyi hatırlatacak dinazor kafataslarına, milyonlarca yıl önce yaşamış canlıların iskeletlerine rastlar. Zaman, uzam, figürler farklı olsa da iki yapıtta da bilinmeyen, dış dünyadan yalıtılmış bir uzam ve burada karşılaşılan tarih öncesi görüntüler vardır. Bu noktada iki yapıt arasında metinler arasılık bağlamında bir ilişki kurulabilir:

“Ayın on dördünde Bünyamin'in kazması beyaz bir cisme çarptı. Merakı kabaran Vardapet'le birlikte çevresindeki toprağı temizlediklerinde bunun,

çoktan taşlaşmış, neredeyse öküz büyüklüğünde bir kertenkele kafası olduğunu gördüler. Boynundan itibaren belkemiği toprağın derinliklerinde kayboluyordu.” (Anar, 75)

Bünyamin yer altında bir dinazor veya kitap diliyle bir canavar iskeletine rastlamıştır. **“Dünyanın Merkezine Seyahat”** te Axel profesör amcası ile birlikte yer altına birtakım şifreleri çözmek amacı ile indiğinde benzer görüntüler ile karşılaşır: *“Silinip gitmeyen bir mineral maddeden oluşan bu çok eski kalıntıların üzerine atıldım. Kurumuş ağaç gövdelerine benzeyen dev kemiklerin adlarını hiç duraksamadan sıralıyordum.”(Verne, 270)*

Her iki metinde de kahramanların yer altına bir şeyler araştırmak, gizleri çözmek için inmeleri ve benzer maceralar yaşamaları iki yapıt arasında metinler arasılık bağlamında bir ilgi olduğu sonucunu ortaya çıkarabilir. Bununla birlikte Bünyamin’in yer altında gördüğü *“nesne”* nin aslında bir *“nesne- varlık”* değil onun sadece bir görüntüsü, yanılsaması olduğunun ortaya çıkması yapıtın *“gerçek- düş”* ilişkisini sorguladığının da bir göstergesidir. Bünyamin aslında bir canavar, ejder, dinazor iskeleti değil bu gerçeğin bir görüntüsünü, yer altında kazı yapan başka bir kimsenin pazısındaki ejderha dövmesini görmüş ve içinde bulunduğu uzam ve bu uzamın yarattığı algı neticesinde görüntüyü gerçek zannetmiş, yansımayı *“var”* olarak algılamıştır. Bu noktada yapıtın temel izleği olan *“Gerçek nedir?”* sorgulamasında Bünyamin’in yanılsaması kullanılmıştır denilebilir:

“Fakat gördüğü şey aklını başından almıştı: Gözleri kırmızı, ağızından alevler saçan, kanatlı bir canavardı bu. Beti benzi atıverdi. Hayal gördüğünü sanıp tekrar baktı; hayır, hayal görmüyordu, ama bu canavar sanki gerçek değil de bir resimdi. Daha dikkatli baktığında bunun bir dövme olduğunu gördü.”
(Anar, 77)

Görüldüğü gibi sözü edilen yapıtlarda kahramanların yaşadıkları yer altı macerası ve “gerçek”i arama yolundaki adımları, bu yolda karşılaştıkları görüntüler çok benzerdir. Her iki yapıtta da gerçek “yer altı”nda aranmış ve bu bilinmezliklerle dolu uzamda kahramanlar “gerçek”i yanılısama olarak “var” kabul etmişler, “gerçeklik” üzerine sorgulamaya gitmişlerdir. Böylelikle bu benzerlik ve verilmek istenen iletinin neredeyse aynılığı iki yapıt arasında metinler arasılık bağlamında bir ilginin kurulmasına olanak vermiştir.

II.III. Alibaz’ın Çetesi ve Pal Sokağı Çocukları

“Puslu Kıtalar Atlası”nda metinler arasılık ilişkisinde sezdirilen bir başka yapıt ise Ferenc Molnar’ın “Pal Sokağı Çocukları” adlı romanıdır. İhsan Oktay Anar bu yapıtı sezdirmediği “Günbatımı” bölümünde de tıpkı “Yer altı” bölümünde olduğu gibi yapıtın genelinden ayrılacak kadar açık, sade, net bir anlatımı tercih etmiştir. Bu bölümde kullanılan dil neredeyse çocuk kitaplarında kullanılan dil kadar yalın ve açıktır. “Pal Sokağı Çocukları” ve “Dünyanın Merkezine Seyahat”in çocuk edebiyatı alanının yapıtlarından olduğu düşünülürse asıl yapıtın bu yapıtları sezdirmediği bölümlerinde özel bir dilin tercih edilmesi de metinler arasılık kullanımına uygun bir yaklaşımdır. Çünkü metinler arasılıkta asıl metnin içinde kullanılan diğer metnin dilini sezdirmek de bu anlatım tekniğinin belirgin bir niteliğidir.

Yapıtın bu bölümünde romanın yardımcı figürlerinden Alibaz’ın hikâyesi anlatılmaktadır. Alibaz, Arap İhsan Efendi’nin deniz yolculuğu sırasında bulduğu bir esirdir. Arap İhsan tarafından Uzun İhsan Efendi’nin himayesi altına verilmiştir. Alibaz’ın macerası mektebe giderken karşı okulun öğrencileri tarafından sıkıştırılıp dövülmesi ile başlar. Alibaz bu olaya karşı suskun kalmamış kendi arkadaşları ile gidip karşı mektepten bir grup öğrenciyi hırpalamıştır. Böylece yapıtta Alibaz’ın başı çekeceği bir savaş başlamıştır. Alibaz bu savaşa

girmeden eline “*Efrasiyab’ın Hikâyeleri*” adlı bir kitap geçirmiş ve burada yer alan öykülerden ilham alarak cesaretlenmiştir:

“Bu kitap Turan kahramanı Efrasiyab’ın mecralarının bir derlemesiydi. Kitapta Efrasiyab’ın nasıl dünya fatihi olduğu anlatılıyordu. Kıraat derecesindeki her çocuğun bir sayfasını yüksek sesle okuduğu kitap üç gün içinde bitti ve Efrasiyab’ın kahramanlıkları düşlerinin ayrılmaz bir parçası oldu. Galata surları dışımda bir arsada toplanıyorlar, ağaç dallarını eğip bükerek ateşte kurutup kirişler yapıyor tavuklardan yoldukları tüyleri oklara bağlayıp birer kahraman olmaya hazırlanıyorlardı.” (Anar, 60)

Alibaz’ın macerası “**Pal Sokağı Çocukları**”nın macerasına benzer. Sözü edilen yapıtta da bir grup çocuk rakip bir okulun öğrencileri ile çatışır. Kendilerine bir üs hazırlayıp bu noktayı tıpkı Alibaz ve arkadaşları gibi korurlar. Etraftan topladıkları malzemeler ile savaşabilecekleri bir takım ekipman ve silah yaparlar. “**Pal Sokağı Çocukları**” ile Alibaz ve arkadaşları çok benzer bir örgütlenme içinde yer alırlar:

“O sırada tahta perdenin kapısı dört kez vuruldu, düzenli aralıklarla. Nemeçsek rahat bir soluk aldı: dört vuruş Pal sokağı çetesinin parolasıydı. Koşup kapıyı açtı. Boka, Çele ve Grereb gelmişlerdi. Küçük sarışın korkunç haberi onlara bir an önce vermek telaşındaydı ama bu telaş, basit bir erin üstlerine karşı görevlerini unutturmaya yetmemişti gene de. Esas duruşa geçip kusursuz bir asker selamı verdi.” (Molnar, 26)

Alibaz kendi ordusunu belirgin kılmak ve bir takım ruhu oluşturabilmek için bir sembol belirler. Alibaz ve arkadaşları ellerini kırmızı renge boyarlar ve bir işaret olarak yaptıkları her eylemde ellerinin kırmızı rengini arkalarında bırakırlar:

“Sağdan soldan topladıkları paçavraları sabırla birbirlerine dikerek yapmayı başardıkları çadır da bu yangın yerine kurulmuştur. Çadırın yanına diktikleri sancakları ise üzerinde kırmızı bir el bulunan beyaz bir bezdi. Bu Alibaz’ın mürekkebe batırarak bezin üzerine bastığı elinin iziydi.” (Anar, 66)

Kırmızı rengin bir işaret olarak kullanılması **“Pal Sokağı Çocukları”**da da yer alan bir semboldür. Bu çocuklar, eylemlerinde kırmızı gömlek giyerler. Alibaz ve arkadaşlarının kırmızı mührü kendi sığınaklarına ve fethettikleri yerlere basılır, Pal Sokağı Çocukları eylemlerini mutlaka kırmızı gömlekle yapıp şehirde *“Kırmızı Gömlekliler”* diye anılırlar. Kırmızı renk her iki yapıtta da çocuklar, eylemciler tarafından kullanılan bir isyan sembolüdür: *“Fakat saldırıya uğrayıp soyulmuş her dükkânda kırmızı mürekkebe batırılmış bir çocuk elinin izi vardı.” (Anar, 66)*

“Pal Sokağı Çocukları”nın da tıpkı Alibaz ve çetesi gibi kırmızı rengi işaret olarak kullanmaları dikkat çekicidir: *“Her şeyde tıpatıp başkanlarına öykünen Botanik Bahçesi çetesi de kırmızı gömlek giyerlerdi; bu çetenin üniforması olmuştu.” (Molnar, 26)*

Sözü edilen bu yapıtlarda çocuk kahramanların benzer maceralar yaşamaları, bir isyan hareketi içinde kendi varlıklarını, haklarını, özgürlüklerini gerçekleştirmeye çalışmaları, kendilerini benzer sembollerle ifade etmeleri iki metin arasında metinler arası ilişki açısından bir ilgi oluşturmaktadır. Ayrıca asıl yapıt içinde Alibaz ve arkadaşlarının maceralarının anlatıldığı ve Bünyamin’in keşiflerine yer verilen *“Yer altı”* ve *“Gün Batımı”* adlı bölümlerde yapıtın genelinden ayrı, harekete dayalı, sade, çocuk diline ve dünyasına uygun bir anlatım ve üslubun tercih edilmesi de yapıtın metinler arası ilişki bağlamında etkilendiği çocuk kitaplarının dilini anımsatması açısından önemlidir. Metinler arası ilişki sezdirilen metnin diline ve anlatımına uygun bir söyleyişin tercih edilmesi önemli ve belirleyici bir özelliktir.

III. SONUÇ

İhsan Oktay Anar'ın "**Puslu Kıtalar Atlası**" adlı yapıtında metni dil ve kurgu açısından zenginleştirmek, okura yapıt aracılığı ile zengin ve çeşitli bir okuma evreni sunmak adına metinler arasılık anlatım yöntemi kullanılmıştır. Yapıtta metinler arasılığın "*sezdirme*" adı verilen türünün baskın bir biçimde kullanılması tez çalışmasında da yapıtı bu bağlamda incelemeyi gerektirmiştir.

Yapıtta metinler arasılık bağlamında ilk olarak romanın önemli figürlerinden Rendekâr'ın dünyasının aktarımında kullanılan Descartes etkisi karşımıza çıkar. Yapıtta Rendekâr figürü ile "*gerçek- düş*" ayrımı, belirsizliği ve hatta birlikteliği anlatılmakta ve bu ilişki de yapıtın ana izleği olarak kullanılmaktadır. "*gerçek- düş*" ilişkisini belirgin ve etkileyici bir biçimde anlatabilmek için yazar Descartes'in "*Düşünüyorum, öyleyse varım.*" felsefesinden yola çıkmış ve Rendekâr'ı bir anlamda Descartes'e benzeterek kurguya dâhil etmiştir. Rendekâr yapıtta "*Zagon üzerine Öttürme*" adlı bir kitapla kurguya girer. Descartes'in "**Yöntem üzerine Konuşma**" adlı yapıtı bu kitabı anımsatır. Sözü edilen her iki eser de aslında aynı konuyu farklı isimlerle anlatan yapıtlardır. "*Zagon*" yol, yordam, yöntem demektir. Bu gerekçeyle İhsan Oktay Anar gerek yaşam algısı ve gerekse yaratılan eserlerin isimleri ile yazılma amaçları arasındaki benzerlik nedeni ile Descartes ile Rendekâr'ı yapıtında metinler arasılık bağlamında bir araya getirerek etkili bir söyleyişe ve özgün bir anlatıma ulaşmıştır.

Gerek Rendekâr ve gerekse yapıtın anlatıcısı Uzun İhsan Efendi aslında yaşamın kocaman bir düş olduğunu, gerçek ile düşlerin birbirinden ayrılmaz tek bir "*an*", "*var oluş biçimi*" olduğunu savunurlar ki, bu da aslında Descartes'in felsefesinin tıpkısıdır.

Yapıtın metinler arasılık bağlamında incelenebilecek olan bu bölümünde sorgulamaya uygun, felsefi yaklaşımları ortaya koymak için tercih edilen bir dil ve anlatım biçiminin kullanıldığı dikkat çeker. Başka bir deyişle yazar sezdirmediği metnin dil ve anlatım özelliğini asıl metninin

içinde aynen tekrar etmiş, böylelikle asıl metin ile sezdirebilen metin arasında okurların sezebileceği bir birliktelik daha kurmuştur.

Sonraki bölümlerde metinler arasılık bağlamında, asıl metnin dilini ve dokusunu değiştirecek Batı edebiyatı'nın iki yapıtının sezdirildiği görülmektedir. Jules Verne'nin **“Dünyanın Merkezine Seyahat”** ve Ferenc Molnar'ın **“Pal Sokağı Çocukları”** adlı romanları, asıl yapıttaki macera, gizem ve bilinmezlik unsurlarını daha etkili kılmak amacıyla kullanılmıştır. Alibaz ve arkadaşlarının maceraları ile **“Pal Sokağı Çocukları”**ndan Nemeçek ve arkadaşlarının serüveni, isyanı ve karşı oldukları olgu ve olayları ifade etme biçimi benzerdir. **“Dünya'nın Merkezine Seyahat”**teki Axel'in birtakım şifreleri çözmek için amcası ile birlikte yer altına inmeleri ve burada milyonlarca yıl öncesinde yaşamış canlılarla karşılaşmaları ile Alibaz'ın yer altındaki keşifleri ve karşılaştığını sandığı canlılar, gördüğü yanılısamaların benzerlik taşıdığı dikkat çeker. Sözü edilen bu bölüm ve anıştırma asıl yapıta fantastik ve gizemli anlatımın yoğun bir biçimde yansıtıldığı bölümlerdir. Başka bir deyişle **“Pal Sokağı Çocukları”** asıl yapıtın macera niteliğini kurgu, kişiler ve anlatım özellikleri açısından desteklerken **“Dünyanın Merkezine Seyahat”** asıl yapıtı fantastik anlatı, gizem ve *“gerçek- düş”* ilişkisinin sorgulanması bağlamında etkilemiştir. Böylelikle sözü edilen yapıtlar ile asıl metin dil, kurgu ve anlatım özellikleri açısından bir potada eritilerek yeni, özgün ve zengin bir anlatımın ortaya çıkmasına olanak verilmiştir.

Metinler arasılılık asıl yapıtın kurgusunu zenginleştirdiği, özgün bir anlatımın ortaya çıkmasına olanak verdiği gibi asıl yapıtı dil açısından da çeşitlendirmiştir. Böylelikle kurgusal açıdan oldukça zengin bir olay örgüsüne ve şahıslar kadrosuna sahip olan yapıt, dil açısından da zenginleşmiştir. Farklı edebi dönemlere ve anlayışlara ait yapıtlar asıl metni dil açısından da özgün ve zengin kılmıştır. Okur Rende-kâr'ın macerasını okurken Descartes'in söylemleri ve sorgulamaları ile karşılaşmış, yapıtın içine Descartes aracılığı ile girmiş, gerçekliği

sorgulamaya, “*Gerçek nedir?*” sorusu üzerine düşünmeye başlamıştır ki bu da zaten yapıtın okura vermek, okuru yönlendirmek istediği temel izlektir. Alibaz ve arkadaşlarının maceraların anlatıldığı bölümlerde ise sezdirilen “**Pal Sokağı Çocukları**” ve “**Dünyanın Merkezine Seyahat**” adlı çocuk romanlarının dilini anımsatır biçimde akışkan, sade, çocuksu bir dil kullanılmıştır. Bu dil tercihi ve benzerliği de yapıtın sözü edilen bu bölümlerinin daha hızlı ilerlemesini ve akışkan bir anlatım ile okurun metnin içine daha kolay girmesini sağlamıştır.

Metinler arası okuru asıl metinden yola çıkarak başka metinlere yönlendirir. Asıl metni kurgu, kişi (ler), dil ve anlatım özellikleri, ana ve yan izlekler bağlamında destekleyen anlatılar okurun bu anlatılara merak salmasını, bu metinlere erişmesini hareketli ve zengin bir okuma serüvenine atılmasını sağlayabilir. Başka bir deyişle bir anlatı başka anlatılara kapı aralar.

Metinler arası asıl metni zenginleştirerek okurun dünyasını da çeşitlendirir. Her okurun bir anlatıdan başka başka çıkarımlar elde ettiği gerçeği düşünüldüğünde bol metinli bir yapıttan da okur kendi dünyasına ve algısına göre bambaşka çıkarımlar elde edebilecektir.

Böylelikle “**Puslu Kıtalar Atlası**”nın metinler arası aracılığıyla zengin ve özgün bir kurguya sahip olduğunu, dil ve anlatım açısından çeşitli ve hareketli bir üsluba ulaştığını ve okuruna da başka başka okuma evrenleri sunduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada “**Puslu Kıtalar Atlası**”nda metinler arası anlatım yöntemi nasıl kullanılmış ve bu kullanımın asıl metne ne gibi etkileri olmuştur, noktasında bir inceleme yapılmıştır. Çalışmada metinler arasılığın “*sezdirme biçimi*”nin öne çıktığı görüldüğünden asıl yapıt bu bağlamda değerlendirilmiştir. Süreçte “**Puslu Kıtalar Atlası**”nın metinler arasılığın başka yöntemleri ile de incelenebileceği, bununla birlikte yapıtın “*Metinler arası bağlamında dil ve söyleyiş özellikleri*” gibi bir çalışma konusuna daha kapı açabileceği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Anar, İhsan Oktay. Puslu Kıtalar Atlası. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011

Molnar, Ferenc. Pal Sokağı Çocukları. İstanbul: Altın Çocuk Kitapları, 1981

Verne, Jules. Dünyanın Merkezine Seyahat. İstanbul: İthaki Yayınları, 2012

Tezler

Hüküm, Muhammet. İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Romanının Metinler Arası İlişkiler Açısından Değerlendirilmesi. Kilis, 2011

Özdemir, Güleseren. Metinlerarasılık Bağlamında İhsan Oktay Anar Romanlarının Geleneksel Anlatı Türleriyle İlişkisi, Kongre Sunumu, İzmir, 2007

Dergi

Türkeş, A. Ömer. "Sözün, Sözcüklerin, Tarihin Büyücüsü". Notos Öykü. İstanbul: Yapı KrediYayınları, (2011, Ekim- Kasım)

Elektronik Kaynaklar

Ünder, Hasan. "*Sokratik Diyalog*" 09.02.2013; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/491/5782.pdf>

Irwin, William. "Against Intertextuality". *Philosophy and Literature*, v28, Number 2, October 2004, pp. 227-242